

شناسایی صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان درس «تفکر و سواد رسانه‌ای»  
داود کاوسی<sup>۱\*</sup>، محمدعلی رستمی‌نژاد<sup>۲</sup> و محمد اکبری‌بورنگ<sup>۳</sup>

Identifying the Professional Competencies in the Teachers of the Course of  
"Thinking and Media Literacy"

Davood Kavosi<sup>1\*</sup>, Mohamadali Rostaminezhad<sup>2</sup> and Mohamad Akbaribooreng<sup>3</sup>

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۰۴

Abstract

Media literacy does not mean that the learner simply learns to define the media; the learner must learn how the media can affect us. Media literacy means equipping media students with the ability and skills to analyze, critique and evaluate media content. Considering the importance of educating media literacy and the novelty of thinking and media literacy course, recognizing the teachers' professional competencies for this course is important. This research aims to examine the professional competencies of teachers in the field of thinking and media literacy. This research is a qualitative study with a case study method. The statistical population included the teachers of thinking and media literacy in Birjand city and education specialists in Iran. Using purposive sampling method based on theoretical saturation, 12 teachers and 3 experts were interviewed. The obtained data were analyzed using qualitative content analysis. The findings showed that 1) media knowledge; 2) media skills; 3) media attitudes; 4) thinking skills training; 5) media education; and 6) supporting knowledge were the six types of teachers' professional competencies in the media literacy course which were identified in the main topic of the present study.

**Keywords:** Professional competence, teaching thinking, media literacy, media education

1. MA. In curriculum development, elementary school teacher, Chabahar, Sistan and Baluchestan, Iran
2. Associate professor of educational technology, University of Birjand, Iran
3. Associate professor of curriculum development, University of Birjand, Iran

\*Corresponding Author, Email: davoodkavosi@birjand.ac.ir

چکیده

سواد رسانه‌ای بدین معنا نیست که فراگیر صرفاً تعریف رسانه را یاد بگیرد. فراگیر باید یاد بگیرد که رسانه چه تأثیری بر ما می‌گذارد. منظور از سواد رسانه‌ای، تجهیز کردن دانش‌آموزان رسانه‌ها با توانایی و مهارت‌های تحلیل، نقد و ارزشیابی محتوای رسانه‌ها است. با توجه به اهمیت آموزش سواد رسانه‌ای و جدید بودن درس «تفکر و سواد رسانه‌ای» شناسایی صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان درس تفکر و سواد رسانه‌ای حائز اهمیت است. در این راستا، پژوهش حاضر با هدف شناسایی صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان درس تفکر و سواد رسانه‌ای طراحی و اجرا شد. این پژوهش به شیوه کیفی و با روش مطالعه موردی بود. جامعه آماری شامل معلمان درس تفکر و سواد رسانه‌ای شهرستان بیرجند و متخصصان تعلیم و تربیت در سطح کشور بود. برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد و بر اساس اشباع نظری، ۱۲ نفر معلم و ۳ نفر متخصص مصاحبه شدند. داده‌های به‌دست‌آمده به شیوه تحلیل محتوای کیفی تحلیل شدند. دانش رسانه‌ای، مهارت رسانه‌ای، نگرش رسانه‌ای، آموزش مهارت‌های تفکر، دانش تربیت رسانه‌ای و سوادهای پشتیبان، شش دسته صلاحیت‌های مورد نیاز معلمان تفکر و سواد رسانه‌ای بودند که در قالب مضمون اصلی در پژوهش حاضر شناسایی شدند.

**واژه‌های کلیدی:** صلاحیت حرفه‌ای، آموزش تفکر، سواد رسانه‌ای، تربیت رسانه‌ای

۱. کارشناس ارشد، رشته برنامه‌ریزی درسی، آموزگار، چابهار، سیستان و بلوچستان، ایران
۲. دانشیار، رشته فناوری آموزشی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران
۳. دانشیار، رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران

\* نویسنده مسئول:

## مقدمه

در عصر جدید، مردم جهان با ظهور برنامه‌های کاربردی، دیجیتالی، نوآوری‌های فناورانه و رسانه‌ای در جامعه مواجه شده‌اند. مسئله‌ای که باعث شده است، بخش قابل توجهی از زندگی آن‌ها را در بر بگیرد. رسانه‌های جدید طیف وسیعی از فرصت‌ها، منافع، چالش‌ها و خطرات احتمالی را ارائه می‌دهند. آن‌ها به ما اجازه می‌دهند که به راحتی اطلاعات را جست‌وجو کنیم و برای حفظ ارتباطات اجتماعی و در ایجاد و اشتراک‌گذاری اطلاعات نقش مهمی را ایفا می‌کنند. نتایج پژوهش‌های انجام گرفته نشان می‌دهد که به صورت میانگین، قریب به هفتاد درصد زمان روزانه افراد، صرف استفاده از رسانه‌ها می‌شود (حسینی، صلواتیان و معتضدی، ۱۳۹۵). «سواد رسانه‌ای مجموعه‌ای از چشم اندازهاست که ما به‌طور فعالانه برای قرارگرفتن در معرض رسانه از آنها بهره‌برداری می‌کنیم تا معنای پیام‌هایی را که با آنها مواجه می‌شویم تفسیر کنیم» (پاتر<sup>۱</sup>، ۱۳۸۵: ۱۷).

سواد رسانه‌ای، تأکیدی است بر این مطلب که برخلاف تصور رایج، درک پیام‌های رسانه‌ای و اساساً شیوه رفتار با رسانه به دانش و مهارت‌های خاصی نیاز دارد و در بیانی دقیق‌تر، عبارت است از مهارت تفکر استدلالی و نقادی به نحوی که مخاطب بتواند درباره محتوای رسانه قضاوتی مستقل داشته باشد (ارجمندی، ۱۳۸۴). تاریخچه سواد رسانه‌ای به سال ۱۹۶۵ باز می‌گردد. مارشال مک لوهان<sup>۲</sup> اولین بار در کتاب خود، با عنوان «درک رسانه، گسترش ابعاد وجودی انسان»، این واژه را به کاربرد و نوشت: زمانی که دهکده جهانی تحقق یابد، لازم است انسان‌ها به سواد جدیدی به نام سواد رسانه‌ای دست یابند گرچه نخستین فعالیت‌های مطالعاتی این حوزه در ایالات متحده و انگلستان صورت گرفت، ولی کانادا اولین کشوری بود که به‌صورت رسمی این‌گونه سواد را در نظام آموزشی خود پذیرفت و آن را جزو برنامه‌های درسی مدارس قرار داد (پاکدل، ۱۳۹۹: ۲۴). در ایران نیز، سواد رسانه‌ای از سال ۱۳۹۱ در برنامه «تفکر و پژوهش» پایه ششم گنجانده شد و در سال ۱۳۹۲ به برنامه درسی «تفکر و سبک زندگی» در پایه هفتم افزوده شد؛ همچنین در سال ۱۳۹۳ در برنامه‌های درسی «تفکر و سبک زندگی» مطالعات اجتماعی پایه هشتم گنجانده شد. این موضوع در سال ۱۳۹۴ نیز در برنامه درسی «زبان انگلیسی» پایه نهم ادغام شد و از سال ۱۳۹۵ به استناد مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش یک برنامه درسی اختصاصی به نام «تفکر و سواد رسانه‌ای» در پایه دهم برای «آموزش سواد رسانه‌ای» به طور رسمی وارد نظام آموزشی شد (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۶).

همانند هر موضوع درسی دیگر، نقش معلم در آموزش سواد رسانه‌ای حائز اهمیت است. در کلاس‌های آموزش سواد رسانه‌ای، معلمان نباید در جایگاه گوینده باشند و ارتباطی یک‌طرفه با یادگیرندگان اتخاذ کنند بلکه باید نقش راهنما را داشته و دانش‌آموزان را به سمت هدف مورد

1. Potter

2. Marshal McLuhan

نظر کلاس که همانا پیشرفت سطح سواد رسانه‌ای آنها است، حرکت داده و کلاس را رهبری کنند (حسینی، صلواتیان و معتضدی، ۱۳۹۵). سازمان یونسکو برای معلم سواد رسانه‌ای، صلاحیت‌هایی چون داشتن سواد دیجیتالی، سواد شبکه‌ای، سواد چندرسانه‌ای، سواد رایانه‌ای، سواد اطلاعاتی، سواد کامپیوتری، سواد تلویزیونی، سواد رادیویی، سواد کتابخانه‌ای، سواد شبکه‌های اجتماعی، سواد سینما، سواد خبری، سواد بازی‌ها را توصیه کرده است (ویلسون، گریزل، تیوزان، آکیمپانگ و چیونگ<sup>۱</sup>، ۲۰۱۴).

در زیر، سه نظریه مرتبط با سواد رسانه‌ای تشریح می‌شود:

۱. نظریه یادگیری اجتماعی<sup>۲</sup>: یکی از نظریه‌های مربوط به آثار اجتماعی رسانه‌ها، نظریه یادگیری اجتماعی آلبرت بندورا<sup>۳</sup> (۱۹۸۶) است که به‌طور ویژه با ارتباط جمعی در ارتباط است. بر اساس این نظریه، انسان‌ها بیشتر آنچه را که برای راهنمایی و عمل در زندگی نیاز دارند، صرفاً از تجربه و مشاهده مستقیم یاد نمی‌گیرند بلکه عمده آن‌ها به‌طور غیرمستقیم و به‌ویژه از طریق رسانه‌های جمعی آموخته می‌شود. نظریه یادگیری اجتماعی معتقد است که فرد از طریق مطالعه و مشاهده نمونه‌های رسانه‌ای، رفتارهای مناسب را فرا می‌گیرد؛ یعنی در واقع می‌فهمد کدام دسته از رفتارها پاداش می‌گیرند و کدام‌یک کیفر می‌بینند. از این طریق، مخاطبان می‌کوشند در زندگی واقعی پاداش بگیرند و بنابراین به تقلید و الگوبرداری از نمونه‌های رسانه‌ای گرایش پیدا می‌کنند (به نقل از رجبیان‌ده‌زیره، ۱۳۹۵).

۲. نظریه برجسته‌سازی: برجسته‌سازی یعنی این اندیشه که رسانه‌های خبری با ارائه خبرها، موضوعاتی را که عامه راجع به آن‌ها فکر می‌کنند، تعیین کنند. به این معنی که، توجه رسانه‌های جمعی به موضوعی موجب می‌شود اهمیت آن از نظر عموم افزایش یابد. به عبارت دیگر، «رسانه‌ها به مردم نمی‌گویند چه فکر کنند، بلکه می‌گویند به چه فکر کنند». تأثیر رسانه‌های جمعی، ربط چندانی به طرز فکر مردم ندارد بلکه به آنچه آن‌ها درباره آن فکر می‌کنند، یعنی اندیشه و تبادل نظرهای عمومی‌ای که رسانه آن را برجسته می‌سازد مربوط می‌شود. رسانه‌های جمعی بیش‌تر به‌عنوان خالق تأثیرگذار است تا تنها کانال‌هایی که منابع اطلاعات آن‌ها را به کار می‌گیرند. رسانه‌ها، واقعیت را منعکس نمی‌کنند بلکه واقعیت را دستکاری کرده و به آن شکل تازه‌ای می‌دهند و تمرکز رسانه‌ها بر تعداد خاصی از مسائل و موضوعات باعث می‌شود تا آن مسائل و موضوعات در نزد مخاطبان مهم جلوه کنند و در اولویت قرار گیرند (به نقل از ملانکه، زمانی و حقیقتیان، ۱۴۰۰). نگارندگان پژوهش نظریه استفاده و خشنودی را مبنای کار خود قرار داده و از آن به‌عنوان راهنمای عمل استفاده کرده‌اند. دلیل انتخاب این نظریه، یادگیرنده‌محور بودن آن است زیرا در این نظریه یادگیرنده فعال است و دانش‌آموز را منفعل بار نمی‌آورد. همچنین محتوا در این نظریه از پیش

1. Wilson , Grizzle, Tuazon, Akyempong& Cheung  
2. Social Learning  
3. Albert Bandura-

تعیین شده نیست و یادگیرنده خود به صورت دفاعی و ناگهانی با مسائل و محتوای جدید مواجه می‌شود. این نظریه، به خلاقیت و قدرت تفکر و روش حل مسئله توسط خود یادگیرنده تأکید می‌کند. همان‌طور که می‌دانیم نظریه و عمل با یکدیگر مرتبط هستند و نظریه راهنمای عمل و عاملان است. نظریه بدون عمل، اندیشه و تفکر بیهوده و بی‌فایده است و عمل بدون نظریه، حرکت و گام برداشتن کورکورانه است (فتحی‌واجارگاه، ۱۴۰۰).

فدروف (۲۰۱۵) در مقاله‌ای با عنوان «مدل‌های آموزش سواد رسانه‌ای در روسیه و غرب» عنوان کرده است: مدل‌های سواد رسانه‌ای را می‌توان در سه گروه دسته‌بندی کرد: گروه الف. مدل‌های آموزش رسانه‌ای که معرف ترکیبی از مدل‌های زیباشناختی و مدل‌های اجتماعی-فرهنگی هستند، به همراه مفاهیم پایه‌ای و تئوری‌های زیباشناختی و مطالعات فرهنگی آموزش رسانه‌ای که هدف آن‌ها آموزش‌های آینده‌نگرانه مخاطبان و توسعه آن‌هاست. گروه ب. مدلی از آموزش رسانه‌ای که ارائه‌دهنده ترکیبی از مدل زیباشناختی و مدل اخلاقی است، به همراه مفاهیم پایه‌ای و تئوری‌های زیباشناختی و اخلاقی در آموزش رسانه. بدین معنی که هدف یک فرد نمی‌تواند به صورت خاص به زیباشناسی یا برخورد‌های انتقادی محدود باشد، زیرا او بالاتر از همه باید انسانی اخلاقی یا اخلاق‌مدار باشد. گروه ج. مدل‌های آموزش رسانه‌ای مبتنی بر ترکیبی از مدل‌های اجتماعی-فرهنگی، مدل‌های اطلاعات‌دهنده و مدل‌های کاربردی یا عملگرایی. در این مدل، آموزش رسانه به عنوان روند توسعه شخصیت از طریق رسانه‌های جمعی در نظر گرفته شده است. طبق این مدل، سواد رسانه‌ای به هر شخص در زمینه استفاده از امکانات، زمینه اطلاعاتی تلویزیون، رادیو، ویدیو، مطبوعات، اینترنت و مشارکت جستن در زبان‌های پیچیده فرهنگ رسانه‌ای به طور مؤثر کمک می‌کند (پاکدل، ۱۳۹۹: ۲۶).

همچنین یونسکو به روش‌هایی برای آموزش سواد رسانه‌ای اشاره کرده است که عبارتند از: ۱. تحلیل متنی ۲. یادگیری مشارکتی ۳. ترجمه‌ها ۴. شبیه‌سازها ۵. رویکرد تحقیقی ۶. یادگیری مبتنی بر مسئله ۷. تجزیه و تحلیل محتوا ۸. تحقیق علمی ۹. تولید ۱۰. مطالعه موردی (ویلسون، گریزل، تیوزان، آکیمپانگ و چیونگ، ۲۰۱۴).

با توجه به تنوع روش‌های آموزش، صلاحیت‌های معلمی در درس تفکر و سواد رسانه‌ای نیز موضوعیت پیدا می‌کند. رابرا<sup>۱</sup> اعتقاد دارد در دوره فوران دانش و اطلاعات، برای بهره‌مندی از تکنولوژی‌های جدید، آموزش و پرورش به معلمان دارای صلاحیت علمی و اثربخش نیازمند است (به نقل از ریکینبرج، فارهات، ژانگ، ویسمولر، جونگی و یولمر<sup>۲</sup>، ۲۰۱۰). نیجوت، بیجارد، برکمن، ورلوپ و وابلز<sup>۳</sup> (۲۰۰۵) صلاحیت حرفه‌ای را توانایی معلم در برآوردن نیازها و مطالبات حرفه تدریس به میزان کافی و با استفاده از مجموعه‌ای یکپارچه از دانش، مهارت و نگرش تعریف کرده است؛

1. Robber

2. Rekinberg, Farhat, Jung, Wiesmüller, Jungi, Ulmer

3. Nijveldt, Beijgaard, Brekelmans, Verloop & Wubbels

طوری که این مجموعه در عملکرد و تفکر معلم نمایان باشد. کسب صلاحیت و شایستگی حرفه‌ای معلمان مسئله‌ای است که از اهمیت زیادی برخوردار است و برای انتخاب و جذب معلمان ضروری است. معلم شایسته و اثربخش، معلمی است که بتواند در شغل خود آموزش‌های لازم را ببیند و به رشد صلاحیت‌های حرفه‌ای برسد و همچنین تجربیات زیادی را به دست آورد تا بتواند در ارتقای تحصیلی دانش‌آموزان مؤثر واقع شود (ریکینبرج، فارهات، ژانگ، ویسمولر، جونگی و یولمر، ۲۰۱۰). کاستر، برکمن، کورتاگن و وابلز<sup>۱</sup> (۲۰۰۵) صلاحیت‌های معلمان را به پنج دسته اصلی تقسیم کردند که عبارت‌اند از: ۱. دانش تخصصی شامل: داشتن اطلاعات لازم در زمینه دانش تخصصی، توسعه و به‌روز نگه‌داشتن آن؛ ۲. ارتباطات شامل: برقراری ارتباط با دانش‌آموزان با داشتن پیشینه‌های مختلف، هدایت انجام وظایف، تحلیل و روشن‌سازی دیدگاه‌های دانش‌آموزان<sup>۳</sup>. سازمان‌دهی شامل: تعیین سیستم عملکرد دانش‌آموزان، مدیریت زمان و تنظیم برنامه درسی مطابق اهداف سازمانی<sup>۴</sup>. صلاحیت پداگوژیک چهار عامل را در بر می‌گیرد که عبارت‌اند از: کمک به دانش‌آموزان و تعیین نیازهای یادگیری، تنظیم برنامه درسی بر اساس نیاز دانش‌آموزان مختلف، طراحی فعالیت‌هایی برای تسهیل یادگیری و رشد فراگیران، استفاده از فن‌آوری اطلاعات در تدریس<sup>۵</sup>. صلاحیت رفتاری شامل: داشتن رویکرد دموکراتیک، نگرش پیش‌کنشی، کنجکاوی در مورد تازه‌ها، صداقت و درستی.

لی شولمن<sup>۲</sup> انواع دانش معلمی را به هفت نوع تقسیم می‌کند که عبارت‌اند از: دانش موضوعی یا محتوایی، دانش محتوایی تربیتی یا پداگوژی محتوایی، دانش عمومی تربیتی شامل راهبردها و اصول مدیریت کلاس درس و سازمان‌دهی مناسب موضوع‌های درسی یا دانش پداگوژیکی، دانش برنامه‌درسی (که در دسته‌بندی متأخر اضافه شده است)، دانش دانش‌آموز یا دانش درباره‌ی یادگیرندگان و خصوصیات آنها، دانش درباره‌ی موقعیت تربیتی شامل ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و موقعیت مدرسه و دانش درباره‌ی هدف‌ها، مقاصد و ارزش‌های تربیتی و زمینه‌های تاریخی و فلسفی. از میان این طبقه‌های دانش، دانش محتوایی تربیتی، یا همان پداگوژی محتوایی از اهمیت ویژه‌ای برای لی شولمن برخوردار است (به نقل از مهرمحمدی و فاضلی، ۱۳۹۴). کانادا در سال‌های گذشته پیشرفت قابل توجهی داشته است اما هنوز با چالش‌هایی مانند کمبود منابع کافی، مشکلات قرار دادن تکنولوژی‌های نوین در فرآیند یاددهی و یادگیری و نیز مسئله فراهم کردن منابع مالی و حمایت‌های مالی روبه‌رو است. فانگ<sup>۳</sup> (۲۰۰۵) پژوهشی را روی ۲۹۲ جوان در کشور سنگاپور اجرا کرد و نتیجه گرفت، اشخاصی که در دوره‌های آموزش سواد رسانه‌ای حضور داشته‌اند، میزان بینش و شناخت بیشتر و تفکر انتقادی بالاتری نسبت به اشخاصی که در دوره‌های مذکور حاضر نبوده‌اند داشتند.

1. Koster, Brekelmans, Korthagen & Wubbels

2. Lee Shulman

3. Phang.

در نتایج پژوهش وود<sup>۱</sup> (۲۰۰۹) عنوان شده که فقدان منابع، متداول‌ترین دلیل مدرسان جهت امتناع از آموزش سواد رسانه‌ای در محیط کلاسی است. از دیگر چالش‌های آموزش درس تفکر و سواد رسانه‌ای، کمبود معلمان متخ و دارای صلاحیت‌های حرفه‌ای در تدریس این درس است؛ به عنوان مثال، معلم این درس باید شایستگی‌های یک موزه‌دار را داشته باشد. در موزه‌های مدرن، نقش موزه‌دار، سازمان‌دهی نمایشگاه‌ها به گونه‌ای است که دانش در مورد اشیاء موزه را برای عموم قابل دسترس‌تر می‌سازد. از این روش آموزشی، تحت عنوان تربیت موزه‌داری<sup>۲</sup> یاد می‌شود. همچنین معلم این درس باید در تجزیه و تحلیل انتقادی پیام‌های مختلفی از قبیل متون، تصاویر و فایل‌های صوتی، فیلم‌ها در کانال‌های اطلاعاتی و ارتباطات چند منظوره و چند بعدی و همچنین ایجاد متون در قالب‌های مختلف توانا باشد (اریستی و ایردم<sup>۳</sup>، ۲۰۱۷). ضرورت دارد مدرس سواد رسانه‌ای از صلاحیت‌هایی در زمینه‌های: ۱. درک (انتقادی) رسانه‌ها ۲. مهارت‌های مربوط به ایجاد و ارتباط پیام‌های رسانه‌ای ۳. تجزیه و تحلیل، ارزیابی محتوای رسانه‌ای ۴. مهارت‌های مربوط به استفاده از رسانه‌ها در آماده‌سازی درس برخوردار باشد (سیمونز، میوس و تی ساس<sup>۴</sup>، ۲۰۱۷). ون و شی<sup>۵</sup> (۲۰۰۸) یکی از صلاحیت‌های معلمان درس سواد رسانه‌ای را داشتن سواد اطلاعاتی در سه بعد دانش، مهارت و نگرش می‌داند که در مهم‌ترین بعد آن (دانش) معلم باید بتواند ماهیت و انواع مختلف اطلاعات را درک کند. با روش‌های جست‌وجوی اطلاعات آشنا شود و بتواند به ارزیابی، توضیح، سازمان‌دهی و ترکیب اطلاعات بپردازد و توانایی استفاده از ابزار و سیستم برای بازیابی اطلاعات، پردازش و انتشار اطلاعات را داشته باشد. تقی‌زاده و طاهری (۱۳۹۵) مطالعه‌ای با عنوان ضرورت‌ها و نیازمندی‌های آموزش بومی سواد رسانه‌ای انجام دادند. یافته‌ها حاکی از آن است که متخصصان برنامه‌داری در بخش محتوا و ضرورت‌ها، به‌طور عمده بر تفکر انتقادی در قبال استفاده از رسانه‌ها تأکید کردند که نشان‌دهنده توجه به سطوح بالای تحلیل و ارزیابی در برخورد با پیام‌های رسانه‌ای است. همچنین، به رسمیت نشناختن آموزش سواد رسانه‌ای در مدارس، مهم‌ترین محدودیت ورود آموزش‌ها به مدارس بود.

نیازی، زارعی‌زوارکی و علی‌آبادی (۱۳۹۵) در پژوهشی دریافتند که آموزش سواد رسانه‌ای مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات، باعث افزایش میزان آگاهی دانش‌آموزان از سواد رسانه‌ای شده است. این نتیجه، بیانگر نقش مثبت استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش سواد رسانه‌ای و افزایش آگاهی در ارتباط با مؤلفه‌های اساسی سواد رسانه‌ای است.

1. W Cohen, James & Mihailidis ood
2. Curation pedagogy
3. Eristi & Erdem
4. Simons , Meeus, T'Sas
5. Wen & shih

فدوروف<sup>۱</sup> (۲۰۰۳) معتقد است برای پیشرفت دانش‌آموزان، ضرورت دارد معلم دانش و مهارت‌های مورد نیاز برای تدریس به یک جمعیت بسیار متنوع را داشته باشد و بهترین شیوه تدریس را به کار گیرد. با توجه به اینکه، درس تفکر و سواد رسانه‌ای درس جدیدی است و نظر به اینکه شناسایی صلاحیت‌های خاص برای معلمان این درس در ایران ضرورت دارد و همچنین این صلاحیت‌ها از دیدگاه معلمان و متخصصانی که این درس را تدریس کرده‌اند شناسایی نشده است، بنابراین پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این سؤال است که صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان درس تفکر و سواد رسانه‌ای شامل چه مواردی است؟

### روش

پژوهش حاضر، از نظر هدف، کاربردی و جزء پژوهش‌های کیفی و از نوع مطالعات موردی است. جامعه آماری شامل معلمان درس تفکر و سواد رسانه‌ای شهرستان بیرجند و متخصصان تعلیم و تربیت در سطح کشور بود که با روش نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس اشباع نظری، با ۱۲ نفر از معلمان و ۳ نفر از متخصصان مصاحبه شد. برای گردآوری اطلاعات از ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده گردید. در این نوع مصاحبه‌ها، سؤال‌ها از قبل طراحی شده‌اند و هدف کسب اطلاعات مشخص از مصاحبه‌شوندگان است. از آنجایی که پژوهنده در پی شناسایی صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان درس تفکر و سواد رسانه‌ای است و با عنایت به اینکه این یافته‌ها از طریق تعامل چهره به چهره و قرار گرفتن در یک فضای انگیزشی و ذهنی مشترک همراه با امکان بسط و گسترش سوالات و پاسخ‌ها و درک صحیح از منظور و مقصود مصاحبه‌شونده، بهتر و کامل‌تر حاصل می‌گردد. محقق ابزار مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته را ابزاری هم‌خوان و کارآمد، برای حصول به هدف مورد نظر یافته و از آن استفاده نمود. به منظور تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها از تحلیل محتوای کیفی (کدگذاری باز و محوری) استفاده شد و صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان شناسایی و طبقه‌بندی شدند.

برای اعتمادپذیر کردن نتایج مطالعه، توصیف نهایی پدیده، به شرکت‌کنندگان بازگردانده شد. قابلیت اطمینان و ثبات داده‌ها با بازگرداندن نتایج به شرکت‌کنندگان و تأیید نتایج توسط آنان و تجزیه و تحلیل تیمی تأیید شد. برای افزایش قابلیت اعتماد و اعتبار درونی، از روش‌های گوناگون کنش متقابل سه‌گانه استفاده می‌کنند. در واقع مثلث‌سازی به جست‌وجوی ثبات و همخوانی بین یافته‌های حاصل از مشاهده‌گرهای مختلف، ابزارهای مختلف، روش‌های مختلف مشاهده در زمان‌ها، مکان‌ها و موقعیت‌های مختلف اشاره دارد. مثلث‌سازی عبارت است از مقایسه اطلاعات برای تعیین اینکه آیا همگرایی در مورد یک مفهوم یا یافته وجود دارد یا نه. انواع مثلث‌سازی‌ها عبارتند از: مثلث‌سازی داده‌ها، مثلث‌سازی بررسی‌کننده‌ها، مثلث‌سازی نظری، مثلث‌سازی روش‌شناختی

(دلاور، ۱۳۸۹). در این پژوهش، از روش مثلث‌سازی نظری (ارزیابی داده‌ها از دیدگاه‌های مختلف) استفاده شده است. برای اطمینان از صحت و سقم یافته‌های حاصل از مصاحبه از نظر استاد راهنما و نظر آن در تحلیل نهایی استفاده شد. همچنین پاسخ‌های شرکت‌کنندگان در مصاحبه با یافته‌های مطالعات مشابه مقایسه گردید.

### یافته‌ها

داده‌های مرتبط با سؤال پژوهش (صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان درس تفکر و سواد رسانه‌ای شامل چه مواردی است؟) که از مصاحبه‌ها صورت گرفته حاصل شد. کدهای استخراج شده، در ۶ مضمون اصلی و ۶۱ زیرمؤلفه به شرح زیر خلاصه شده است.

۱. دانش رسانه‌ای: اولین مضمون مربوط به سؤال پژوهش، دانش رسانه‌ای است. مصاحبه‌شوندگان بر این باور بودند که یکی از صلاحیت‌های مهم معلمان درس تفکر و سواد رسانه‌ای برخورداری از دانش رسانه‌ای است. به نظر می‌رسد این صلاحیت به شناخت مفاهیم و تئوری‌های سواد رسانه‌ای، شناخت انواع رسانه‌ها، توانایی درک پیام‌های رسانه‌ای و تشخیص فنون به کار رفته در این پیام‌ها اشاره دارد. مصاحبه‌شوندگان به استفاده از سواد رسانه‌ای برای کسب آمادگی در جنگ نرم و مقابله با تبلیغات دشمن تأکید کردند. آنان در ارتباط با دانش رسانه‌ای علاوه بر مقوله‌های «شناخت کلی سواد رسانه‌ای»، «شناخت انواع رسانه» و «جنگ نرم» به مقوله‌های «شناخت انواع خبرگزاری‌ها»، «داشتن اطلاعات رسانه‌ای»، «شناخت نمادهای رسانه‌ای»، «آشنایی با فنون اقناع»، «سواد رادیویی»، «سواد تبلیغاتی»، «سواد فضای مجازی»، «سواد اطلاعاتی»، «سواد اینترنتی»، «سواد بصری»، «سواد تلویزیونی»، «سواد کامپیوتری»، «سواد تلفن همراه»، «سواد خبری» اشاره داشتند.

۲. مهارت رسانه‌ای: در ارتباط با این صلاحیت، مصاحبه‌شوندگان به مقوله‌های «شناخت نحوه استفاده از رسانه‌ها»، «مهارت ارزیابی رسانه‌ای»، «مهارت طراحی پیام»، «مهارت تحلیل پیام‌ها» اشاره داشتند. می‌توان گفت این صلاحیت به شناخت معلم در استفاده از رسانه‌ها به گونه‌ای هوشمندانه و بهینه تأکید دارد. همچنین تجزیه و تحلیل و ارزیابی رسانه‌ها برای تشخیص اطلاعات درست از نادرست و به توانایی تحلیل، تولید، ترکیب و طراحی انواع پیام‌های رسانه‌ای نیز اشاره دارد. با مهارت تحلیل پیام معلم می‌تواند یک پیام را به اجزای کوچک‌تر و بخش‌های جزئی‌تر و با معنا تجزیه کند و روابط درونی آن‌ها را کشف کند. می‌توان استنباط کرد مهارت ارزیابی رسانه‌ای یکی از اساسی‌ترین مهارت‌ها برای معلم درس تفکر و سواد رسانه‌ای است.

۳. نگرش رسانه‌ای: می‌توان گفت این صلاحیت بیانگر باور، اهمیت و توجه معلم به انواع مباحث سواد رسانه‌ای است. همچنین معلم همواره باید در حال افزایش انگیزه و علاقه خود و دانش‌آموزان نسبت به درس تفکر و سواد رسانه‌ای باشد به نحوی که باعث پیشرفت و رشد شخصیت او و



دانش‌آموزان شود و در آن‌ها گرایش به سمت و سوی سواد رسانه‌ای ایجاد کند. طبق نتایج به دست آمده از تحلیل داده‌های مرتبط با این مضمون سه مقوله «باور به اهمیت سواد رسانه‌ای»، «ضرورت سواد رسانه‌ای» و «انگیزش» حاصل شد.

۴. آموزش مهارت‌های تفکر: چهارمین مضمون مربوط به سؤال پژوهش، آموزش‌های مربوط به تفکر است. مصاحبه‌شوندگان در ارتباط با این مضمون به مقوله‌های «تفکر انتقادی»، «تفکر خلاق»، «مهارت تفکر» اشاره داشتند. می‌توان گفت فراهم آوردن فرصت‌های مناسب جهت آموزش تفکر انتقادی در این درس حائز اهمیت است. به نظر می‌رسد سواد رسانه‌ای تفکر انتقادی را تأکید می‌کند و آن را مهارتی ضروری برای معلمان و دانش‌آموزان می‌داند به نحوی که آموزش تفکر انتقادی در این درس یک هدف محسوب می‌شود و همچنین معلم درس تفکر و سواد رسانه‌ای باید از تفکر خلاق، قوه خلاقیت و نوآوری برخوردار باشد و فعالیت‌هایی را طراحی کند تا دانش‌آموزان بتوانند مهارت‌های تفکر را برای مواجهه با رسانه‌ها آموخته و به‌دست بیاورند.

۵. دانش تربیت رسانه‌ای: پنجمین مضمون مربوط به سؤال پژوهش، دانش تربیت رسانه‌ای است. این مضمون مقوله‌های «شناخت اهداف درس تفکر و سواد رسانه‌ای»، «شناخت محتوای رسانه‌ای»، «چالش‌های تدریس تفکر و سواد رسانه‌ای»، «احساس نیاز به برگزاری کارگاه مرتبط با سواد رسانه‌ای»، «تعاملات بین فردی»، «رعایت حقوق دانش‌آموز»، «مدیریت کلاس»، «صبور بودن»، «شناخت دانش‌آموز»، «رفتاری»، «منظم بودن»، «الگو بودن»، «ملاحظات اخلاقی»، «خوش اخلاق بودن»، «رعایت انصاف»، «رعایت اخلاق در نقل مطالب»، «تربیت اخلاقی»، «استفاده از شیوه‌های صحیح تربیتی»، «متعهد بودن»، «به روز شدن»، «روانشناس بودن»، «مهارت‌های تدریس»، «انتخاب روش تدریس متناسب با موقعیت»، «روش تدریس مشارکتی»، «دانش روش تدریس»، «روش تدریس»، «آموزش ترکیبی»، «توانایی استفاده از ابزارها و فناوری نوین در تدریس» و «مهارت ارزشیابی درس» را در بر می‌گیرد.

۶. سواد‌های پشتیبان: می‌توان گفت معلم این درس باید دانش و اطلاعات سیاسی داشته باشد و با مسائل روز آشنا باشد. همچنین این صلاحیت به توانایی معلم در درک و فهم پیام‌های انگلیسی در مهمل‌های اطلاعاتی و پیام‌های رسانه‌ای تأکید دارد. مصاحبه‌شوندگان در ارتباط با این مضمون به مقوله‌های «سواد سیاسی»، «آشنایی با زبان انگلیسی»، «اطلاعات عمومی»، «مهارت ارتباطی»، «آموزش مهارت‌های زندگی»، اشاره داشتند.

به منظور تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه، پس از ضبط و ثبت روی کاغذ، به منظور شناسایی مفاهیم، کدگذاری باز صورت گرفت که نتایج آن در جدول شماره (۱) ارائه شده است. همچنین به علت حجم زیاد مصاحبه، نمونه مصاحبه آورده شده است.

## جدول (۱) نتایج کدگذاری باز

کدگذاری باز	نمونه داده‌ها
شناخت کلی سواد رسانه‌ای	اولین کار اینه که سواد رسانه‌ای را از نظر مفهومی بشناسند (مورد ۱).
باور به اهمیت سواد رسانه‌ای	از نظر من چیزی که اهمیت دارد این است معمولاً در بحث سواد رسانه، هم بحث تئوری قضیه مطرح است و هم مباحث جدید نرم افزاری (مورد ۹).
آشنایی با فنون اقناع	یا این که یک متن رو بیاره و تحلیل کنه. برای مثال در فلان متن، فنون اقناع را به همراه دانش‌آموزان استخراج کنه و حتی موضوع رو بسط بدهند مثلاً یکی از دانش‌آموزان میگه که از فن طنز در متن استفاده شده، یکی میگه فن ترس یکی میگه فن تکرار و... (مورد ۵).
شناخت انواع رسانه‌ها	اگر بپذیریم هدف، شناخت رسانه‌ها و انواع رسانه‌هاست، چطور ما می‌تونیم در مورد رسانه‌ها فعالیت کنیم (مورد ۱).
سواد تبلیغاتی	از تکنیک‌هایی که در تبلیغات رسانه‌ای میشه آگاه باشه (مورد ۴).
سواد فضای مجازی	نگاه کنید ما چه خواهیم چه نخواهیم دانش‌آموز وارد این گروه‌ها می‌شود اما وظیفه من معلم این هست که به دانش‌آموز فرهنگ درست استفاده کردن از سایت‌ها و شبکه‌های اجتماعی راه بدهیم (مورد ۱۰).
سواد اینترنتی	پایگاه‌های اینترنتی رو بشناسه یا هو، گوگل و.. (مورد ۴)
شناخت انواع خبرگزاری‌ها	انواع خبرگزاری‌ها را بشناسد. از خبرگزاری‌های خارجی و بیگانه مطلع باشد (مورد ۷).
شناخت نمادهای رسانه‌ای	نمادهای رسانه‌ای رو بلد باشه (مورد ۴).
سواد بصری	و ثانیاً فقط محتوا را منتقل نکند؛ مثلاً خود من گاهی اوقات این کار را می‌کنم. در درس مهارت‌های ارتباطی، می‌آیم یک عکسی را در اسلاید قرار می‌دهم. مثلاً عکس دو نفر در حال گفت‌وگو هستند را نمایش می‌دهم. برای مثال پوتین و اوپاما در یک جلسه‌ای با همدیگر صحبت کرده‌اند از دانش‌آموز می‌خواهم بگوید کدام یک مهارت ارتباطی‌اش بالاتر است و به چه دلیل (مورد ۱).
شناخت نحوه استفاده از رسانه‌ها	معلمی که ادعا می‌کند سواد رسانه‌ای را در محیطی تدریس می‌کند، اول خودش باید سر از رسانه‌ها در بیاورد (مورد ۱۲).
سواد تلویزیونی	معلم بتونه هر جلسه یک مقدار پیام رسانه‌ای جمع‌آوری کند و آن‌ها را در کلاس به همراه دانش‌آموزان ارزیابی کنند. مثلاً در مورد مطالب روزنامه‌ها، مجلات، سرگرمی‌های تلویزیونی، برنامه خندوانه، دوره‌می و... (مورد ۵).
سواد سیاسی	با مسائل روز و مسائل سیاسی آشنایی داشته باشد (مورد ۹).

## ادامه جدول (۱) نتایج کدگذاری باز

کدگذاری باز	نمونه داده‌ها
شناخت محتوای رسانه‌ای	به نظر من معلم باید بر محتوای رسانه‌ای تسلط داشته باشد (مورد ۶).
داشتن اطلاعات رسانه‌ای	بعدش اطلاعات رسانه‌ای معلم در حد خوبی باشد (مورد ۱۲).
سواد رادیویی	در مورد رادیو اطلاعات مفید و جذابی داشته باشد (مورد ۱۵).
اطلاعات عمومی	سواد عمومی بالایی داشته باشد، اطلاعات عمومی خوبی داشته باشد (مورد ۱).
سواد اطلاعاتی	برای معلمان این درس باید دوره‌های سواد اطلاعاتی برگزار کنند و معلم را به سواد اطلاعاتی تجهیز کنند (مورد ۳).
شناخت اهداف درس تفکر و سواد رسانه‌ای	و بدانند دانش‌آموزی که اول سال تحویل گرفته قراره آخر سال کجا تحویلش دهد؛ یعنی دقیقاً اهداف درس برایش مشخص باشد (مورد ۶).
چالش‌های تدریس تفکر و سواد رسانه‌ای	یک معلم صلاحیت‌دار واقعاً توانایی دارد و انگیزه دارد. نه این که یک معلم تربیت بدنی بفرستند سر کلاس؛ یا این که معلمی که وقتش آزاد است و خودش هیچی در مورد مفهوم سواد رسانه‌ای نمی‌داند (مورد ۱).
حقوق دانش‌آموز	حقوق دانش‌آموز را معلم باید روی چشم بگذارد و کاملاً لحاظ شود (مورد ۷).
سواد کامپیوتری	باید مهارت‌های ICDL را پشت سر گذاشته باشه خودش سر از کامپیوتر و سیستم در بیاره (مورد ۱۲).
سواد تلفن همراه	مثلاً من بعضی وقتا گوشی را سر کلاس می‌برم. هرچند آموزش و پرورش ممنوع کرده است ولی وقتی دانش‌آموز سؤالی می‌کند اگر بلد نباشم براشون گوشی را باز می‌کنم صفحه اینترنت را باز می‌کنم و سرچ می‌کنم، این خودش به دانش‌آموز القا می‌کند که می‌شه از گوشی استفاده مثبت هم بکنیم و یاد می‌گیره که گوشی فقط برای بازی‌های بیهوده نیست و برای وقت گذرونی نیست و می‌شه استفاده مثبت کرد (مورد ۱۳).
جنگ نرم	و هم چنین حمله تبلیغات متأسفانه کشورهای بیگانه زیاد است و راه‌های مقابله با اون؛ بحث جنگ نرم مطرح است و آمادگی لازم پیدا بشود سواد رسانه‌ای ما رو مجهز می‌کند به نرم‌افزار و سخت‌افزار جهت مقابله (مورد ۹).
ضرورت سواد رسانه‌ای	اگه دانش‌آموز، سواد رسانه‌ای نداشته باشد نمی‌داند چکار بکند و در میان اطلاعات غرق می‌شود (مورد ۴).
مهارت طراحی پیام	یک معلم تفکر و سواد رسانه‌ای باید بتواند انواع پیام‌های رسانه‌ای را خلق کند (مورد ۴)
مهارت تحلیل پیام	معلم باید تجزیه و تحلیل پیام‌های نوشتاری، سمعی و بصری رو به دانش‌آموز یاد بدهد (مورد ۵).

## ادامه جدول (۱) نتایج کدگذاری باز

کدگذاری باز	نمونه داده‌ها
تفکر انتقادی	نکته سومی که به نظر من خیلی مهم است و آموزش و پرورش باید بهش توجه ویژه بکند این است که معلمایی برای این درس تعیین کند که دیدگاه انتقادی داشته باشند، یعنی تفکر انتقادی و دیدگاه انتقادی برای معلم درس سواد رسانه‌ای فوق‌العاده مهم است. چون یکی از مؤلفه‌ها و لایه‌های سواد رسانه‌ای که شخص دیدگاه انتقادی داشته باشد؛ یعنی بتواند مثلاً خبری که بی بی سی دارد می‌گوید، من بتوانم با نگاه انتقادی تحلیلش کنم (مورد ۱).
تفکر خلاق	معلم سواد رسانه‌ای باید تفکر خلاق را در دانش‌آموزان ایجاد کند و قبل از این کار خود نیز باید خلاقیت و نوآوری داشته باشد (مورد ۳).
مهارت تفکر	دانش‌آموز باید توسط معلم مهارت ضروری برای تفکر در مورد رسانه‌ها را کسب کند (مورد ۵).
سواد خبری	و خودش می‌تواند در مورد اخبار ماهواره و این جور چیزها تحلیل داشته باشد (مورد ۱۵).
مهارت ارتباطی صبور بودن	بچه‌ها با من راحت‌تر حرف می‌زنند و مشکلاتشون را می‌گویند (مورد ۸). روی اعصاب خود مسلط باشه (مورد ۴).
تعاملات بین فردی	در مدرسه اگر تعاملات داشته باشیم در حوزه تدریس موفق‌تر هستیم و تعاملات بین فردی ضروری است (مورد ۲).
مهارت ارزیابی رسانه‌ای	متأسفانه، متأسفانه و برای سومین بار متأسفانه شبکه‌های اجتماعی دروغ‌های آن‌چنانی در آخر مطالبی آورده می‌شود و به بزرگان اسلام و اندیشمندان استناد می‌دهند. مثلاً در حوزه علوم انسانی استناد می‌دهند به دکتر سمیعی، در حالی که ایشان جراح مغز و اعصاب هستند و این مطالب با تخ ایشان همخوانی ندارد و اگر دانش‌آموز در ارزیابی اطلاعاتی موفق باشد خودش می‌تواند راه را از چاه تشخیص بدهد (مورد ۲).
آموزش مهارت‌های زندگی	به دانش‌آموزان کمک کند در مواجهه با رسانه‌ها درمانده نباشند و مهارت زندگی را نیز یاد بدهد (مورد ۵).
شناخت دانش‌آموز	به نیازها و علائق دانش‌آموزان توجه کند (مورد ۵).
رفتاری	معلم و مدیر اگه از نظم و انضباط صحبت می‌کند باید در رفتار خودش منعکس بشود فقط به حرف نباشد (مورد ۲).

## ادامه جدول (۱) نتایج کدگذاری باز

کدگذاری باز	نمونه داده‌ها
رعایت اخلاق در نقل مطالب	معلم این درس، از لحاظ شخصیتی- خدایی نکرده- اگر مثلاً افرادی باشند که در این حوزه کار می‌کنند به لحاظ شخصیتی مسائل و مشکلاتی داشته باشند، این می‌تواند در جهت مفید بودن این یک قطعه از این درس گام بر ندارد. من مثال می‌زنم در این حوزه افرادی که شخصیت پیچیده‌ای دارند، اگر در این حوزه وارد بشوند می‌توانند امیال و خواسته‌های خودشان را به خورد جامعه بدهند به نحوی که جامعه متوجه نشود. من مثالی می‌زنم افرادی که بخواهند نظر و عقیده خودشان را به جامعه بدهند می‌آیند موارد، مطالب و نکاتی را منتقل می‌کنند بعد این مطالب را به برخی از بزرگان استناد می‌دهند، یا به سایت‌های مهم (مورد ۲).
منظم بودن الگو بودن	معلم باید وقت شناس باشد (مورد ۷). هر حرکتی که معلم انجام می‌دهد دانش‌آموزان به آن توجه می‌کنند (مورد ۷).
ملاحظات اخلاقی	یک معلم اول این‌که خود نوع لباس پوشیدن معلم باعث انگیزه دانش‌آموزان می‌شه، بارها دانش‌آموزان من انتقاد کرده‌اند از فلان معلم، دلیلش هم اینه که یه نوع لباس پوشیده و خیلی تأثیرگذار است (مورد ۱۳).
خوش اخلاق بودن رعایت انصاف تربیت اخلاقی	از نظر اخلاقی معلم باید مهربون باشه (مورد ۸). فقط هم حرف، حرف خودش نباشد (مورد ۴). هدف ما پرورش و تربیت دانش‌آموزان است. ما باید این نسل را به نحو نیکو تربیت کنیم (مورد ۷). معلم نباید دانش‌آموزان را کتک بزند (مورد ۴).
استفاده از شیوه‌های صحیح تربیتی متعهد بودن احساس نیاز به برگزاری کارگاه مرتبط با سواد رسانه‌ای	کم کاری نکند، در کلاس‌ها تنبل کاری نکند (مورد ۲). خیلی از همکاران ما سواد رسانه‌ای ندارند و باید کلاس ضمن خدمت برایشان گذاشته شود (مورد ۶).
داشتن تبحر در حوزه سواد رسانه‌ای انگیزش	یک معلم درس تفکر و سواد رسانه‌ای باید در درس سواد رسانه و حوزه رشته‌ای متبحر باشد (مورد ۷). به نظر من معلم سواد رسانه‌ای باید علاقه و انگیزه داشته باشد (مورد ۲).

## ادامه جدول (۱) نتایج کدگذاری باز

کدگذاری باز	نمونه داده‌ها
آشنایی با زبان انگلیسی	معلمانی هم هستند اطلاعاتشون قوی است و جزو افراد تحصیل کرده هستند اما با زبان انگلیسی آشنایی ندارند و ما در برخی محیط‌ها به ناچار با زبان انگلیسی سروکار داریم، یکی از ابزارهای اصلی موفقیت در این درس و به خصوص در حوزه الکترونیکی، دیجیتالی و اینترنت‌محور، زبان انگلیسی است (مورد ۲).
به‌روز شدن روانشناس بودن	معلم هرچی به روزتر باشد بهتر است (مورد ۷). معمولاً معلمانی که برند هستند، فن روانشناسی را دارند (مورد ۹). و در حال حاضر، مدیریت یادگانی جواب نمی‌دهد. ما که دانش‌آموز بوده‌ایم معلمان با ضرب شلنگ و شلاق و چوب درختان (عناب) ... کلاس را مدیریت می‌کردند (مورد ۲).
مدیریت کلاس	نه این‌که فقط سخنرانی کند و کل زنگ رو صحبت بکند و دانش‌آموزان گوش بدهند و خسته می‌شوند و توجهی به مطلب نخواهند کرد و درگیر بحث کلاسی نمی‌شوند (مورد ۵).
انتخاب روش تدریس متناسب با موقعیت	روش تدریس معلم بستگی به جو کلاس دارد. من دوتا مدرسه برای شما مثال می‌زنم یک مدرسه در شمال بیرجند، از لحاظ منطقه‌ای مثلاً محله غفاری و بستگی به محیط دارد و چون قشر خاصی هستند و اکثراً فرهنگی هستند. بچه‌ها در آن محیط بزرگ شده‌اند و با انواع مهمل‌های اطلاعاتی آشنا هستند ولی در منطقه جنوب شهر احتمال دارد دانش‌آموز در مدرسه یا در خانه از کامپیوتر استفاده نکند و بستگی به نوع مدرسه دارد که معلم چه نوع روش تدریسی را انتخاب کند (مورد ۲).
روش تدریس مشارکتی	آموزش درس تفکر و سواد رسانه‌ای باید به صورت مشارکتی انجام بشه و دانش‌آموزان را به گروه‌های کوچک تقسیم کند (مورد ۵).
دانش درباره روش‌های تدریس	از روش‌ها و سبک جدید معلمی هم اطلاعاتی در این زمینه داشته باشند (مورد ۱۰).
روش تدریس	همیشه وسایل و امکانات مورد نیاز برای تدریس را قبل از کلاس آماده داشته باشد (مورد ۱۱).
آموزش ترکیبی	در درس تفکر و سواد رسانه‌ای از آموزش ترکیبی نیز می‌توانیم استفاده کنیم (مورد ۱۳).
توانایی استفاده از ابزارها و فناوری نوین در تدریس	روش تدریس در درس تفکر و سواد رسانه‌ای باید براساس فناوری‌های روز باشد؛ یعنی نمی‌شه بیایید از روش‌های سخنرانی استفاده کنید (مورد ۶).
مهارت ارزشیابی درس	به نظر من ارزشیابی بر اساس فعالیت‌های گروهی و انفرادی صورت بگیرد (مورد ۱۱).

بعد از آنکه مفاهیم شناسایی شدند برای دستیابی به مؤلفه‌ها، کدگذاری محوری صورت گرفت که نتایج آن در جدول شماره (۲) ارائه شده است.

جدول (۲) نتایج کدگذاری محوری

مضمین	مقوله‌ها
دانش رسانه‌ای	شناخت کلی سواد رسانه‌ای + شناخت انواع رسانه‌ها + شناخت انواع خبرگزاری‌ها + داشتن اطلاعات رسانه‌ای + داشتن تخ در حوزه سواد رسانه‌ای + شناخت نمادهای رسانه‌ای + آشنایی با فنون اقناع + جنگ نرم + سواد رادیویی سواد تبلیغاتی + سواد فضای مجازی سواد اطلاعاتی + سواد اینترنتی + سواد بصری + سواد تلویزیونی + سواد کامپیوتری + سواد تلفن همراه + سواد خبری
مهارت رسانه‌ای	شناخت نحوه استفاده از رسانه‌ها + مهارت ارزیابی رسانه‌ای + مهارت طراحی پیام + مهارت تحلیل پیام‌ها
نگرش رسانه‌ای	باور به اهمیت سواد رسانه‌ای + ضرورت سواد رسانه‌ای + انگیزش
آموزش مهارت‌های تفکر	تفکر انتقادی + تفکر خلاق + مهارت تفکر
دانش تربیت رسانه‌ای	شناخت اهداف درس تفکر و سواد رسانه‌ای + شناخت محتوای رسانه‌ای + چالش‌های تدریس تفکر و سواد رسانه‌ای + احساس نیاز به برگزاری کارگاه مرتبط با سواد رسانه‌ای + تعاملات بین فردی + رعایت حقوق دانش‌آموز + شناخت دانش‌آموز + مدیریت کلاس + صبور بودن + رفتاری + منظم بودن + الگو بودن + ملاحظات اخلاقی + خوش اخلاق بودن + رعایت انصاف + رعایت اخلاق در نقل مطالب + تربیت اخلاقی + استفاده از شیوه‌های صحیح تربیتی + متعهد بودن + به روز شدن + روانشناس بودن + مهارت‌های تدریس + انتخاب روش تدریس متناسب با موقعیت + روش تدریس مشارکتی + دانش درباره روش تدریس + روش تدریس + آموزش ترکیبی + توانایی استفاده از ابزارها و فناوری نوین در تدریس + مهارت ارزشیابی درس
سواد‌های پشتیبان	سواد سیاسی + آشنایی با زبان انگلیسی + اطلاعات عمومی + مهارت ارتباطی + آموزش مهارت‌های زندگی

در نمودار شماره (۱) صلاحیت‌های حرفه‌ای معلم در درس تفکر و سواد رسانه‌ای نشان داده شده است.



نمودار (۱) صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان درس تفکر و سواد رسانه‌ای

### بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به شناسایی صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان درس تفکر و سواد رسانه‌ای پرداخته است. با توجه به سؤال پژوهش، ۶ صلاحیت استخراج شد که عبارتند از: «دانش رسانه‌ای»، «مهارت رسانه‌ای»، «نگرش رسانه‌ای»، «آموزش مهارت‌های تفکر»، «مهارت تربیت رسانه‌ای» و «سوادهای پشتیبان».

صلاحیت دانش رسانه‌ای به شناخت کلی از سواد رسانه‌ای و شناخت انواع رسانه‌ها اشاره دارد، یک معلم درس تفکر و سواد رسانه‌ای باید اطلاعات رسانه‌ای کافی را داشته باشد و نیز تحصیلات دانشگاهی مرتبط با درس تفکر و سواد رسانه‌ای را داشته باشد. همچنین علاوه بر این موارد با جنگ نرم آشنایی داشته و مفهوم اقناع و تعریف برخی از فنون اقناع را درک کند. سوادهای مرتبط با این صلاحیت برای معلم درس تفکر و سواد رسانه‌ای شامل: سواد رادیویی، سواد تبلیغاتی، سواد فضای مجازی، سواد اطلاعاتی، سواد اینترنتی، سواد بصری، سواد تلویزیونی، سواد کامپیوتری، سواد تلفن همراه و سواد خبری است. این مضمون و مقوله‌های استخراج شده از آن توسط برخی صاحب‌نظران مانند کاستر، برکمن، کورتاگن و وابلز (۲۰۰۵)، بویاتزیس<sup>۱</sup> (۲۰۰۸)، هانتلی (۲۰۰۸)، استرانگ (۲۰۰۲)، لیو و بونر<sup>۲</sup> (۲۰۱۶) ون و شی (۲۰۰۸)، دارلینگ هاموند و برنسفورد<sup>۳</sup> (۲۰۰۷)، چیتام و چاپورز (۱۹۹۸)؛ به نقل از کریمی، (۱۳۹۲)، لی شولمن (۱۹۸۷)؛ به نقل از مهرمحمدی و فاضلی،

1. Boyatzis  
2. Lui & Bonner  
3. Darling Hammond & bransford



۱۳۹۴)، کانترا<sup>۱</sup> (۲۰۱۳؛ به نقل از کلهر، کرمی‌پور و اسدی، ۱۳۹۸: ۷۴)، بونسروم (۲۰۰۳؛ به نقل از اکبری؛ ۱۳۹۶)، اگنکو و رولیاک<sup>۲</sup> (۲۰۰۹)، لیکیتیچ واتانا، پیمدی و موتو<sup>۳</sup> (۲۰۱۳) اشاره و تأیید شده است. به‌عنوان مثال، کاستر، برکمن، کورتاگن و وابلز (۲۰۰۵) در پژوهشی صلاحیت‌های معلمان را در ۵ دسته دانش تخصصی، ارتباطات، سازمان‌دهی، پداگوژی، صلاحیت رفتاری طبقه بندی نمود. بویاتزیس (۲۰۰۸) صلاحیت معلم را به توانایی معلم در برآوردن نیازها و مطالبات حرفه تدریس به میزان کافی و با استفاده از مجموعه‌ای یکپارچه از دانش، مهارت و نگرش تعریف می‌کند؛ طوری که این مجموعه در عملکرد و بازتاب معلم تجلی یابد. هانتلی (۲۰۰۸) قابلیت‌های آموزگاران را در سه زمینه دانش حرفه‌ای، عمل حرفه‌ای و تعهد حرفه‌ای دسته‌بندی کرده است. از نظر استرانگ (۲۰۰۲)، شایستگی‌های معلمان اثربخش شامل سه بخش دانش، مهارت و گرایش می‌شود.

دومین صلاحیت استخراج شده از قسمت کیفی پژوهش مهارت رسانه‌ای است. این صلاحیت دارای مقوله‌های مهارت ارزیابی رسانه‌ای، شناخت نحوه استفاده از رسانه‌ها، مهارت طراحی پیام و مهارت تحلیل پیام‌ها است. به اعتقاد و زعم بسیاری از متخصصان و دست‌اندرکاران، داشتن صلاحیت در حوزه مهارت از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. به‌عنوان مثال، کورتاجن<sup>۴</sup> (۲۰۰۴)، صلاحیت‌های مهم و حرفه‌ای معلمان را شامل این موارد می‌داند: صلاحیت‌های شناختی، صلاحیت‌های عاطفی و صلاحیت‌های مهارتی. بونسروم (۲۰۰۳؛ به نقل از اکبری؛ ۱۳۹۶)، در پژوهش خود در مورد صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان هنر مدارس ابتدایی به دو عامل اصلی و هفت زیر عامل رسید که عوامل متجانس عبارتند از: آکادمیک (علمی)، آموزش مهارت، جنبه اخلاقی، مهارت هنری، دانش هنری و جنبه اخلاقی؛ همچنین لیکیتیچ واتانا، پیمدی و موتو (۲۰۱۳) صلاحیت‌های معلمان را در سه زمینه دانش، مهارت و گرایش طبقه‌بندی کردند که مهارت شامل مؤلفه‌های مهارت استفاده از کامپیوتر، مهارت آموزش الکترونیک و رسانه‌های الکترونیک و مهارت پشتیبانی فناوری اطلاعات و مهارت تدریس است.

سومین صلاحیت استخراج شده نگرش رسانه‌ای است. مقوله‌های این صلاحیت عبارتند از: باور به اهمیت سواد رسانه‌ای، ضرورت سواد رسانه‌ای، انگیزش. طبق تحلیل داده‌های مصاحبه‌ها، معلم درس تفکر و سواد رسانه‌ای باید نگرش مثبتی نسبت به درس داشته باشد. همچنین نگرش و علاقه معلم درس تفکر و سواد رسانه‌ای باعث ایجاد انگیزه، تکوین نگرش مثبت و علاقه در دانش‌آموزان می‌شود و به معلم در یادگیری محتوای رسانه‌ای و آموزش آن‌ها به دانش‌آموزان کمک می‌کند. این صلاحیت توسط لیو و بونر (۲۰۱۶)، کورتاجن (۲۰۰۴)، ملکی (۱۳۸۶)، دوایی، امام جمعه و احمدی (۱۳۹۲)، استرانگ (۲۰۰۲) و لیکیتیچ واتانا، پیمدی و موتو (۲۰۱۳) تأیید شده است.

1. Kunter  
2. Ogienko& Rolyak  
3. Leekitch watana, Pimdee&Moto  
4. Korthagen

چهارمین صلاحیت استخراج شده، آموزش مهارت‌های تفکر است. این صلاحیت به آموزش مهارت‌های تفکر مانند تفکر انتقادی و خلاق اشاره دارد. کریمی (۱۳۸۸)، چیتام و چاپورز (۱۹۹۸)؛ به نقل از کریمی، (۱۳۹۲)، مک‌بر (۲۰۰۰)؛ به نقل از کریمی، (۱۳۹۲) به این صلاحیت اشاره داشتند. مک‌بر (۲۰۰۰) پس از مطالعه عمیق با معلمان ۱۶ عامل تشکیل‌دهنده ویژگی‌های حرفه‌ای معلم را در ۵ دسته حرفه‌ای بودن، تفکر معلم، رهبری، برنامه‌ریزی و تنظیم انتظارات و برقراری ارتباط با دیگران قرار داده است. کریمی (۱۳۸۸) در مطالعه‌ای صلاحیت‌های معلمان را در ۹ دسته صلاحیت آموزشی، صلاحیت رفتاری، صلاحیت تدریس، صلاحیت فکری، صلاحیت اجتماعی، صلاحیت مدیریتی، صلاحیت اخلاق حرفه‌ای، صلاحیت توسعه حرفه‌ای و صلاحیت فناوری قرار داده است.

پنجمین صلاحیت دانش تربیت رسانه‌ای است. این صلاحیت به مهارت استفاده از روش‌های تدریس، چالش‌های درس تفکر و سواد رسانه‌ای، استفاده از ابزارها و فناوری نوین در تدریس، ویژگی‌های رفتاری معلم، مهارت ارزشیابی معلم در کلاس درس، نحوه مدیریت کلاس درس، رعایت حقوق دانش‌آموزان، شناخت ویژگی‌های شخصیتی، اخلاقی، علمی، شناخت محتوای درس تفکر و سواد رسانه‌ای، تربیت اخلاقی فراگیران اشاره دارد. این صلاحیت و مقوله‌های استخراج شده از آن توسط لی شولمن (۱۹۸۷)؛ به نقل از مهرمحمدی و فاضلی، (۱۳۹۴)، دارلینگ هاموند و برنسفورد (۲۰۰۷)، چیتام و چاپورز (۱۹۹۸)؛ به نقل از کریمی، (۱۳۹۲) و لیکیتیچ واتانا، پیمدی و موتو (۲۰۱۳) استخراج شده است.

ششمین صلاحیت استخراج شده در بخش کیفی، سواد‌های پشتیبان است. این صلاحیت شامل سواد سیاسی، آشنایی با زبان انگلیسی، اطلاعات عمومی، مهارت ارتباطی و آموزش مهارت‌های زندگی است. این مضمون توسط پژوهش‌دوایی، امام جمعه و احمدی (۱۳۹۲) و لیکیتیچ واتانا، پیمدی و موتو (۲۰۱۳) تأیید شده است.

با توجه به بررسی انجام گرفته در این پژوهش، پیشنهاد می‌شود موارد به دست آمده به‌عنوان صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان تفکر و سواد رسانه‌ای در به‌کارگیری معلمان در این درس لحاظ شود. با برگزاری دوره‌ها و کلاس‌ها، زمینه ارتقای این صلاحیت‌ها در بین معلمان تفکر و سواد رسانه‌ای فراهم گردد. صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان درس تفکر و سواد رسانه‌ای که در این پژوهش استخراج گردیده، می‌تواند مبنای ارزشیابی از معلمان تفکر و سواد رسانه‌ای در نظام‌های آموزشی قرار گیرد. همچنین سؤالات ذیل می‌تواند برای پژوهش‌های آینده مورد انتخاب قرار گیرد: ۱. شرایط فعلی آموزش و پرورش، سوادآموزی رسانه‌ها در کشور ما چگونه است؟ عمده‌دستاوردها، ناکامی‌ها و مشکلات کدامند؟ ۲. آیا در قرن بیست و یکم گرایش جدیدی در آموزش رسانه در کشور ما ظاهر شده است؟ ۳. آیا شواهد حاصل از تجربه خارجی می‌تواند به توسعه آموزش رسانه‌ای در کشور ما کمک کند؟ اگر بله، تجربیات کدام کشور مفید خواهد بود؟ و چگونه ممکن است کمک کند؟ ۴. آیا ارائه دوره‌های اجباری یکپارچه یا تخصصی آموزش رسانه در برنامه‌های درسی ضروری است؟ ۵. چه

چشم‌اندازهایی برای توسعه آموزش سواد رسانه‌ای در کشور ما وجود دارد؟ ۶. سؤالات فوق‌الذکر می‌تواند محرک و موضوع پژوهش‌های آینده در حوزه سواد رسانه‌ای باشد.

### منابع

- ارجمندی، غلامرضا. (۱۳۸۴). گفت‌وگو: سواد رسانه‌ای. رشد آموزش علوم اجتماعی. شماره ۲۷: ۴-۹.
- پاتر، جیمز. (۱۳۸۵). تعریف سواد رسانه‌ای. ترجمه لیدا کاووسی. فصلنامه رسانه، ۱۷ (۴)، ۷-۲۵.
- پاکدل، سوسن. (۱۳۹۹). آموزش سواد رسانه‌ای، رشد آموزش علوم اجتماعی، شماره ۱، ۲۴-۲۷.
- تقی‌زاده، عباس و طاهری، شیوا. (۱۳۹۵). مطالعه ضرورت‌ها و نیازمندی‌های آموزش بومی سواد رسانه‌ای. پنجمین همایش الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- حسینی، سید بشیر؛ صلواتیان، سیاوش و معتضدی، سینا. (۱۳۹۵). طراحی الگوی آموزش سواد رسانه‌ای به نوجوانان در ایران. دوفصلنامه مدیریت برنامه ریزی آموزشی، ۵ (۱۰)، ۵۰-۷۵.
- دلاور، علی. (۱۳۸۹). روش‌شناسی کیفی. مجله راهبرد، ۵۴ (۱۹)، ۳۰۹-۳۰۸.
- دوایی، شیرین؛ امام‌جمعه؛ سیدمحمدرضا و احمدی، غلامعلی. (۱۳۹۲). بررسی و تدوین مهارت‌ها و صلاحیت‌های ICT مورد نیاز معلمان در فرایند آموزش و یادگیری. نشریه نظریه و عمل در برنامه درسی، ۱ (۱)، ۱۲۳-۱۴۶.
- رجبیان‌ده‌زیره، مریم. (۱۳۹۵). سواد رسانه‌ای: نظریه‌ها، سطوح و مزایا. دومین کنفرانس بین‌المللی یافته‌های نوین علوم و تکنولوژی، قم.
- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. (۱۳۹۶). تفکر و سواد رسانه‌ای پایه دوم دوره متوسطه. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- فتحی‌واجارگاه، کورش. (۱۴۰۰). هویت‌های برنامه درسی. تهران: آبیژ.
- کریمی، فریبا. (۱۳۸۸). بررسی صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان دوره آموزش عمومی به منظور ارائه چارچوب مناسب. رساله دکتری رشته مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران.
- کریمی، فریبا. (۱۳۹۲). صلاحیت‌های حرفه‌ای معلم. اصفهان: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.
- کلهر، منوچهر؛ گرمی‌پور، محمدرضا و اسدی، مسعود. (۱۳۹۸). ساخت و اعتباریابی مقیاس صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان. روان‌سنجی، ۷ (۸)، ۷۳-۹۳.
- ملائکه، حسن، زمانی، زهرا و حقیقتیان، منصور. (۱۴۰۰). تأثیر سواد رسانه‌ای بانوان در بهره‌وری اقتصاد خانواده در متون دینی. مطالعات فرهنگ و هنر، ۶ (۱۸)، ۱۱-۱۲۰.
- ملکی، حسن. (۱۳۸۶). صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمی. تهران: مدرسه.

- مهرمحمدی، محمود و فاضلی، احمدرضا. (۱۳۹۴). ماهیت دانش تدریس و دانش معلمان: مقایسه دیدگاه‌های شولمن و گری فنسترماخر. *پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت*, ۵ (۱), ۳۰ - ۴۶.
- نیازی، لیلا؛ زارعی‌زوارکی، اسماعیل و علی‌آبادی، خدیجه. (۱۳۹۵). تأثیر برنامه آموزش سواد رسانه‌ای مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر میزان آگاهی دانش‌آموزان. *مطالعات رسانه‌های نوین*, ۲ (۷۷), ۱۱۹ - ۱۵۶.
- Boyatzis, R. E. (2008). *The competent manager: A model for effective performance*. John Wiley & Sons.
- Cohen, M. A., James, N., & Mihailidis, P. (2013). Exploring curation as a core competency in digital and media literacy education.
- Darling-Hammond, L., & Bransford, J. (Eds.). (2007). *Preparing teachers for a changing world: What teachers should learn and be able to do*. John Wiley & Sons.
- Eristi, B., & Erdem, C. (2017). Development of a Media Literacy Skills Scale. *Contemporary Educational Technology*, 8 (3), 249. 267.
- Fedorov, A. (2003). Media education and media literacy: experts' opinions.
- Huntly, H. (2008). Teachers' work: Beginning teachers' conceptions of competence. *The Australian Educational Researcher*, 35 (1), 125-145.
- Korthagen, F. (2004). Inconvenient truths about teacher learning: towards professional development 3.0. *Teachers and teaching*, 23 (4), 387. 405.
- Koster, B., Brekelmans, M., Korthagen, F., & Wubbels, T. (2005). Quality requirements for teacher educators. *Teaching and teacher education*, 21 (2), 157-176.
- Leekitchwatana, P., Pimdee, P., & Moto, S. (2013). Factor Analysis of Competency of Computer Teacher at Vocational Certificate Level. *Creative Education*, 4 (5), 348.
- Lui, A. M., & Bonner, S. M. (2016). Preservice and inservice teachers' knowledge, beliefs, and instructional planning in primary school mathematics. *Teaching and Teacher Education*, 56, 1. 13.
- Nijveldt, M., Beijaard, D., Brekelmans, M., Verloop, N., & Wubbels, T. (2005). Assessing the interpersonal competence of beginning teachers: The quality of the judgement process. *International Journal of Educational Research*, 43 (1. 2), 89- 102.
- Ogienko, O., & Rolyak, A. (2009). Model of Professional Teachers Competences Formation: European Dimension. TEPE 3rd Annual Conference Teacher Education Policy in Europe: *Quality in Teacher Education*, May 2009, Umea University, Sweden. In Proceedings.
- phang, a. (2005). *add a dose of media literacy in the media diploma's curriculum and syllabus*.
- Riekenberg, S., Farhat, K., Jung, G., Wiesmüller, K. H., Jungi, T. W., & Ulmer, A. J. (2010). Identification of full length bovine TLR1 and functional characterization of lipopeptide recognition by bovine TLR2/1 heterodimer. *Veterinary research*, 41 (3), 34.
- Simons, M., Meeus, W., & T'Sas, J. (2017). Measuring Media Literacy for Media Education: Development of a Questionnaire for Teachers' Competencies. *Journal of Media Literacy Education*, 9 (1), 99. 115.
- Stronge, J. H. (2002). *Qualities of effective teachers*. ASCD.
- Wen, J. R., & Shih, W. L. (2008). Exploring the information literacy competence standards for elementary and high school teachers. *Computers & education*, 50 (3), 787. 806.
- Wilson, C., Grizzle, A., Tuazon, R., Akyempong, K., & Cheung, C. K. (2014). *Media and information literacy curriculum for teachers*. UNESCO Publishing.

Wood, E. (2009). *Media literacy education: Evaluating media literacy education in Colorado Schools* (Doctoral dissertation, University of Denver).